

GARRIDO CORREAS, Antóniu: “Lengua de Xalima, un tesoiru sin protección”,
Luenga & fablas, 19 (2015), pp. 73-78.

Lengua de Xalima, un tesoiru sin protección

Antóniu GARRIDO CORREAS

Langue de Xálíma, un trésor sans protection

Résumé: Langue de l'Extremadure (Vallée de Xálíma). 90% parleurs. Aucune protection. Pas d'enseignement. Pas de documentation. Pas officielle. Aucun média. Pas d'application des garanties constitutionnelles. Aucune protection du gouvernement de l'Extremadure. Non application de la législation européenne. Associationnisme. Pas de support pour l'édition de livres. Literature. Traduction du nouveau testament.

Language of Xálíma, an unprotected treasure

Summary: Language of Extremadura (Valley of Xálíma). 90% speakers. Great awareness. No protection. No education. No documentation. Not official. No communication media. No application of constitutional guarantees. No protection by the Extremadura government. No application of the European legislation. Associationism No support to edit books. Literature. Translation of the New Testament.

Lengua de Xálíma, un tesoro sin protección

Resumen: Lengua de Extremadura (Valle de Xálíma). 90% hablantes. Gran concienciación. No protección. No enseñanza. No documentación. No oficial. No medios de comunicación. No aplicación de garantías constitucionales. Ninguna protección del gobierno de Extremadura. No aplicación de legislación europea. Asociacionismo. No apoyo a edición de libros. Literatura. Traducción del Nuevo Testamento.

INTRODUCCIÓN. LENGUAS DE EXTREMAÚRA / INTRODUCTION, LANGUAGES OF EXTREMADURA / INTRODUCTION, LANGUES DE L'EXTRÉMADURE / INTRODUCCIÓN. LENGUAS DE EXTREMADURA

Poi sel que muta xenti pensi que en Extremaúra namáis se fala u castellanu (con certu acentu) peru en realidái é un territorio plurilingüi. De feito é unha das comunidais que ten maiol númiru de variedáis lingüísticas.

Apartí du castellanu, se falan u estremeñu nu norti de Extremaúra (i algunhas localidáis du sul de Salamanca), u purtugués (comarcas de Olivença, Ferreira de Alcantara, Cedilho, etc.) i a Lengua de Xálíma... cun gravi riesgu de extinción.

LENGUA DE XÁLÍMA / LANGUE DE XÁLÍMA / LANGUAGE OF XÁLÍMA / LENGUA DE XÁLÍMA

A Lengua de Xálíma (tamén chamá Fala de Xálíma, Xalimegu, Valego, galaicu-extremeñu, etc.) é unha lingua romanci du subgrupu galaicu-portugués falá nu Val de Xálíma, nu Noroesti de Extremadura.

U orixin desta modalidái lingüística pareci estal na Edai Media, na reconquista destas terras baixu dominiu musulmán pur u reinu de León i a posterior repoblación pur xentis de lingua galega (o galaicu-purtuguesa). Se poi idel que é unha lingua de basi galaicu-portuguesa cun muta influencia du altu-extremeño (varianti astur-leonesa).

A lingua presenta algunhas peculiaridais en ca unha das localidáis (lugaris) inda que sin rompel a unidai idiomática. Recibi u nomi de “valverdeiru” en Valverdi du Fresnu, “mañegu” en Sa Martín de Trevellu i “lagarteiru” n’As Ellas.

REALIDAI /RÉALITÉ / REALITY/ REALIDAD

U porcentaxi de falantis desta lingua é mui altu. Aproximámenti u 90 % dus habitantis du val a tenin cumu lingua materna i é cun a que se expresan habitualmenti. En Sa Martín de Trevellu i As ellas u porcentaxi é mui cercanu ú 100% mentris que en Valverdi du fresnu baixa un poicu pur contal cun pesoas de fora (funcionarius, profesoris du Institutu, Guadia Civil, sanitarius du centru de soidi etc.). É pusibrimenti a lingua minorizá europea cun maiol númeru porcentual de falantis.

U númeru de pesoas que a tenin cumu idioma propiu é de unhas 6.000 dentru du val peru u númeru total de falantis é superiol aus 10000 tendu en conta aus emigrantis que inda a emprean nu ámbito familiar.

A concienciación dus falantis e mui forti. Us falantis están orgullosus du sei idioma i apostan abertamenti pur conservalu... contra ventu i marea i a vergonzosha falta de protección i apoiu institucional.

EMPREU I PROMOCIÓN DA LENGUA / EMPLOYMENT AND THE PROMOTION OF THE LANGUAGE / EMPLOI ET PROMOTION DE LA LANGUE / EMPLEO Y PROMOCIÓN DE LA LENGUA

NA EDUCACIÓN

A Lengua de Xálima é a primeira que aprendin us mininus nas súas casas, a que compartin cun us seis pairis, cun a que xogan cun us seis amigos etc... Se poi idel que cuandu chegan á escuela, esta dinámica digamus “natural” queda truncá pois a lingua vehiculal educacional é exclusivamenti u castellanu (inda que a lingua normal dus recreus, da comunicación entri us alumnus i us whatsapp é a de Xálima).

Mutus profesoris son foráneos i descuñocin a lingua i us poicus que son dus lugaris nun poin fel na pur a promoción da lingua pois nun existi pur parti da Conselleria de Educación da Xunta de Extremaúra a máis minima intención de apoiu. Fai anos hubu clasis de “Fala” nalgún colexiu peru sempris en horariu extraescolal cun fondus europeus. Agó mesmu na de na. De feito cualquier intentu de impartil algunha clasi na lingua natural dus alumnus, hoixi pur hoixi, sería considerau unha ilegaledai. Si acasu, ultimamenti, a título mui anecdótico i esporádico pareci sel que se han feito concursus de contus, algunha obra de teatru, lecturas de textus na Lengua de Xálima u día du libru... i poicu máis. É idel contranatura total.

Nu IES “Val de Xálima” de Valverdi du Fresnu, u mesmu. Us alumnus, entri

elis emprean maioritariamenti u sei idioma peru a lingua vehiculal é exclusivamenti u castellanu... exceptu algunhas actividais na Fala, contás cun us deus da man.

DOCUMENTACIÓN

Toa a documentación do val se fai únicamenti en español. Naidi se cuestiona outra posibilidai ia nun solu cuandu se trata de papeis da administración central i autonómica sinon tamén to u referenti a asuntos municipais. Hai que recuñocel que nus aixuntamentos se eitan bandus na Lengua i nus plenus municipais tamén se debati na mesma (coisha obviamenti comprensibri)... peru, us papeis solu en castellanu.

U mesmu se poi idel da lingua oficial tantu oral cumu i escrita de to tipu de establecimentu público: consultorius locais, rexistrus, centru de soidi etc.

ROTULACIÓN

A totalidai de letreirus indicativus dus lugares, nas carreteiras, é exclusivu en castellanu: Valverde del Fresno, San Martín de Trevejo i Eljas... tan solu, ia dentru du cascu de ca localidai poin aparecel us nomis das localidais bilingüi (sempris pur iniciativa municipal). De tal maneira, xuntu a denominación en castellanu a vedis apareci (en tamaño máis pequenu, isu sí) a denominación digamus real.

A rotulación dus nomis das callis figura na Lengua de Xálima n'As Ellas desde fai anus cumu iniciativa du aixuntamentu. En Sa Martín de Trevellu u nomi das callis figuran nas duas linguas (pur iniciativa municipal) i en Valverdi solu en castellanu.

Desdi fai certu tempu us tres aixuntamentos han postu letreirus indicativus na súa lingua: colexius, consultorius, centru de soidi, institutu, casha da cultura etc. Coisha que hai que agradecel.

TOPONIMIA

Nun se respeta en absolutu a toponimia, de feito a denominación real dos lugares, as fincas, us montis, us ríos, camiños etc. é castellanizá sistemáticamente nus documentus, nus mapas etc. Hoixi por hoixi, impusibri concibil u nomi oficial das localidais na maneira bilingüi... mutu menus exclusivamenti nu nomi tradicional.

MEDIUS DE COMUNICACIÓN

Nun existi prensa escrita na lingua. Nun existi niñunha emisora de TV. Fai anus en “Radiu Valverde” había algunhas horas de programación... peru fai de isu anus. En Canal Extremadura, si ben ha habíu algún programa esporádico que ha informau da realidai lingüística nun hai neñún programa diariu, nin semanal, nin mensual en Fala i sobri A Fala cumu habería de esperal.

ASOCIACIONISMU

Comu dixi antis a concienciación dus falantis é grandí. Desdi fai anus diversas

asociacións se han preocupáu pur u sei idioma: “Amigus d’As Ellas i u sei castelu”, “Fala i cultura” etc. Agó mesmu destaca a asociación “A NOSA FALA” (à que nun deixorin fel us seis estatutus in oitra lengua que nun fosi u castellanu) que defendi á Lengua e agora mesmu está coordinandu a normalización escrita do idioma. N’As Ellas destaca “U lagartu verdi” que publica a revista “Anduriña” i un grupu teatral.

Hai outras asociacións deportivas, culturais, agrícolas etc. que dalgunha maneira promocionan a súa lengua.

PUBLICACIÓNS

Cumu ia dixi antis, exceptu algunhas publicacións cun fondus europeus (fai mutus anus) a Xunta de Extremaura nun apoia en absolutu a edición de librus na Lengua de Xalima... cumu exempru, ei teñu u honor de habel coordinau a edición de “U pequenu principi” i dendi a consellería de cultura me negorin u máis mínimo apoiu.

Nu val, destacan escritorís cumu Dumingo Fradis (*Vamus a Falal, Novu testamentu*), Sivirinu Lópiz (*Topónimus d’As Ellas i rimas en lagarteiru, Arreidis*, etc.), u poeta Toñu Corredera cun blogs literariis (*Carregus*, etc.).

As universidais galegas han apoiou a publicación de bastantis librus, destacandu u profesol Xosé Herique Costas... a Universidai de Estremaúra na o cuasi na.

ESTATUS DA LENGUA / STATUS DE LA LANGUE / STATUS OF THE LANGUAGE / ESTATUS DE LA LENGUA

Contra toa lóxica, a pesal du altu porcentaxi de falantis, das supostas garantías legais, esta lengua nun ten neñún estatus de recuñucimentu oficial... o u que é u mesmu, contra natura, a única lengua oficial existenti é u castellanu.

DEREITUS LINGÜÍSTICUS, LEXISLACIÓN I PROMOCIÓN / DROITS LINGUISTIQUES, DE LÉGISLATION ET DE PROMOTION / LINGUISTIC RIGHTS, LEGISLATION AND PROMOTION / DERECHOS LINGÜÍSTICOS, LEGISLACIÓN Y PROMOCIÓN

Hasta fai poicu tempu, as linguas se diban conservandu, si cabi, gracias ú aislamentu existenti. Hoixi en día nu mundu globalizáu nu que estamos; u pesu das tecnoloxías, us medius de comunicación i a influencia externa é tan forti; que sin midías claras de protección, unha lengua está sentenciá a morrel en poicus decenius (pur muta vitalidái que teña). Mesmamenti a Fala de Xálima.

LEXISLACIÓN ESPAÑOLA

A Constitución do Estáu Español afirma nu sei artigu 3:

- 1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.
- 2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas

Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.

• 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.

Evidentementi a lingua du Val tamén é unha lingua que se fala dentru du territoriu ondi ten vixencia esta lei fundamental. Ademáis ten u maiol porcentaxi de falantis dunha lingua propia de to u territoriu español. Us porcentaxis de falantis das linguas cooficiáis de España son: Catalán: menus du 50%, Valencianu: aprox. 35%, Balear: menus du 45%, Galegu: menus du 55%, Vasco (P.Vascu/Navarra): 30% o menus. U porcentaxi de falantis da Lengua du Val de Xálima é du 90% o máis. É idel, a xenti se comunica habitualmenti na súa lingua. De entrá, u lóxicu sería que tamén fora oficial xuntu cun u castellanu... Cun to u que isu representa. O contrariú é unha auténtica anomalía nu contextu dun estau avanzáu i democráticu.

¿Por qué u catalán, u valencianu, u balear, u galegu i u vascu tenin un estatus de cooficialidái i a nosa lingua nin u máis mínimu reconuñimentu? ¿Nun somos tos iguáis anti a lei? ¿Nun pagamus tos us mesmus impostus? ¿Por qué unha pesoa de Vitoria/Gasteiz (menus 15%) o du Ferrol (19%), ten dereitu na súa lingua: a fel i recibil documentación, rotulación, educación, servicius, medius de comunicación, toponimía, etc., i non unha pesoa du Val de Xálima?

LEXISLACIÓN EXTREMEÑA

Desdi u gobernu autonómicu jamáis se ha apostau pur concedel un apoiu claru nin mutu menus a cooficialidai xuntu cun u castellanu.

Nu anu 2001, despois si cabi dunha campaña mediática vinda desdi fora, a Xunta de Extremaúra declara a “Fala” cumu “Ben de interés cultural”. Cun esta medía, supostamenti se habería de garantidal certu reconuñementu i apoiu a esta modalidái lingüística peru na máis lonxi da realidai. Sulu cabi reconuñel au Gobernu Extremeñu certu apoiu in un congreso sobri “a fala” nu anu 1999 i algunhas poicas publicacións pur parti du “Gabinete de Iniciativas Transfonterizas” (sempris cun fondus europeus) nas primeiras épocas. Pur u demáis se poi idel que en realidai na de na.

Us responsablis políticos du gobernu da Comunidái Autónoma de Extremaúra nun han sabíu defendel i apoiu a esti valol cultural único, reconuñíu internacionalmenti. Nun basta cun fel unha declaración “ligh” de ben de interés cultural, sin feitos reáis de apoiu: axual á promoción, á difusión, á publicación de librus, introdución clara a nivel escolal, empleu nus servicius públicos (oficinas, centrus sanitarius, actus culturáis), documentus, rótulus, topónimus etc... i por supostu a coherenti aplicación da cooficialidái da lingua. (Dereitus tos constitucionais). Nu estatutu de Autonomía, nun se fai mención algunha á lingua dus tres lugaris a pesal du altu porcentaxi de falantis. En to casu: Art 7,2. “Se fomentarán los valores de los extremeños y el afianzamiento de su identidad a través de la investigación, desarrollo y difusión de los rasgos sociales, históricos, lingüísticos y culturales de Extremadura en toda su variedad y extensión.” ¡Evidentementi se incumpli!

Na reforma du estatutu de autonomía du anu 2011 (oportunidái única de apical as recomendaciós constitucionáis i europeas) tos os parlamentarius

estremeños declinorin fel mención algunha á peculiaridái lingüística du xalimegu (asina comu au portugués i u estremeño) a pesal das recomendacións que fidorin nu Senau, algúns partíus de fora que forin tachaus de intromisus... nun falemus ia de cooficialidái.

EUROPA

A protección das linguas rexionáis i minoritarias dentru du territoriu europeu tenin un instrumentu legal específico na Carta Europea das Linguas Regionáis i Minoritarias du consellu de Europa (Estrasburgu, 5/11/1992). Us estáus firmantis (i us seis gubernus rexionáis pur extensión) asumin u rigurosu cumprimentu da normativa, así cumu informal periódicamente das midías tomás.

España firmó esi documentu, nu que se incluían á lengua du Val de Xálima i ú portugués de Estremaúra. Sin embargo tantu u gobernu español cumu u estremeño eludin sistemáticamente cumpril u firmáu, acometendu us informis periódicus de maneira irresponsabri. É idel, compromisu: ceru.

Pa agraviu maiol, nu último informi du gobernu español, directamenti han elimináu tantu á Lengua de Xálima cumu au portugués de Olivença i oitras comarcas... E idel, han feitu que deixi de exilti, pa Europa.

AIXUNTAMENTUS

A idel verdai, prácticamenti as poicas midías de protección i apoiu á Lengua de Xálima chegan toas desdi us Aixuntamentus. Accións cumu rotulación das callis i de indicativus, programas culturais, programas de festas, bandus, plenus municipais etc.

En mutas ocasións us representantis municipais buscan complicitade pur parti du gobernu autonómicu i so encontran un muru infranqueabri.